

Den gröna drömmen

Självhushållning, mening, motstånd

Någon gång i mitten av februari varje år börjar köket i vårt hem att förvandlas. Fröna beställdes redan i januari och nu är det dags att förodla. På varenda ledig bordsyta trängs pluggbrätten, krukor och burkar i våningar i gamla genomskinliga kylskåpslådor. Utomhus förbereds vårvinterns varmbänk med halm, gammalt hö, fårdynga och hönsskit, trots att marken ännu är snötäckt och det kommer att dröja flera månader innan termometern visar plusgrader. Om man, som vi, bor långt norrut i svenska Österbotten och är intresserad av att odla så stor del som möjligt av årets behov av grönsaker själv, då gäller det att på alla upptänkliga vis förlänga odlingssäsongen. Varmbänken gör det möjligt att skörda egna bladgrönsaker redan i april. Under den icke-snytäckta delen av året är gården full av skottkärror, komposthögar, kasserade rundbalar och överblivet gärdslä och byggmaterial för odlingslådor. Någon egentlig gräsmatta finns inte. I stället importerar vi så mycket gräsklipp som möjligt av grannarna för att använda som täckmaterial och näring i odlingarna. För en vän av ordning är synen inte vacker, men det växer så det knakar. Hos oss är det framför allt min fru som basar för hönsen och odlingarna, medan jag sköter fåren, bygger stängsel, kör traktor och häst. Det är mot bakgrund av mitt och

hustruns intresse för djurhållning och odling som jag även började intressera mig för att studera självhushållning vetenskapligt. Den här artikeln fokuserar på intervjuer med några svenskösterbottniska självhushållare som jag gjorde under 2017.¹ Syftet med artikeln är att studera självhushållning som kulturell process så som den artikuleras hos några nutida självhushållare. Genom att kulturellt undersöka praktiker och föreställningar i materialet vill jag utröna vad självhushållning innefattar hos intervjupersonerna samt vilka deras drivkrafter kan tänkas vara. Jag vill ta reda på vilka ideal och värderingar som uttrycks i materialet, och på vilket sätt intervjupersonerna positionerar sig i relation till det omliggande samhället genom självhushållning som praktik. En arbetshypotes är att självhushållning uppfattas som värde och meningsskapande och samtidigt uttrycker ett motstånd mot rådande konsumtionsmönster och samhällliga förväntningar.

Kultur i dubbel bemärkelse

Mitt forskningsprojekt fick sin början sommaren 2017 med en frågelista om självhushållning. Bland personerna som hade svarat på frågelistan valde jag ut några som jag också intervjuade i syfte att skapa en fördjupad förståelse för fenomenet självhushållning. Jag har gjort sammanlagt sju intervjuer, alla med svensktalande österbottningar. Samtliga intervjupersoner är kvinnor som är gifta och har barn. Det finns flera orsaker till att det bara finns kvinnor i intervjumaterialet, framför allt att det verkar vara betydligt flera kvinnor än män som intresserar sig för självhushållning i Österbotten idag. Det är till övervägande del kvinnor som har besvarat frågelistan och det är också mest kvinnor som är aktiva på olika självhushållningsforum (till exempel ”Självhushållning i Österbotten”). Varför det är så idag kommer jag att diskutera närmare i ett annat sammanhang, men jag tänker mig att det åtminstone finns historiska orsaker, bland annat att det tidiga folkbildningsarbetet kring trädgårdsodling riktade sig särskilt till kvinnorna (Lindqvist 2009:92). Intervjupersonerna är födda mellan åren 1975–1986 och

är uppvuxna på landsbygden i Österbotten mellan Närpes och Kronoby. De är med ett undantag även idag bosatta på landet, och de flesta av dem bor i hus som de själva äger. Husen är av varierande typ – bondgård, äldre trähus, villa – men endast en av de intervjuade bor i ett nybyggt hus. Med undantag av Sigrid (alla namn är fingerade) som jag intervjuade på hennes kolonilott, träffade jag intervjupersonerna i deras hem. Intervjupersonerna har sinsemellan ganska olikartad yrkesbakgrund (socioonom, barnledare, studerande med mera), och den knyter inte direkt an till deras intresse för självhushållning, om än ett visst intresse för egenföretagande kan skönjas i forskningsmaterialet.

Eftersom jag under en längre tid har närt ett personligt intresse för självhushållning märkte jag att allt fler personer under de senaste åren verkade börja dras till självhushållning och närliggande praktiker såsom ekologisk odling, stadsodling, direkthandel, ”äkta vara” och mat ”från grunden” (jfr Ulver 2012). Man kunde säga att jag redan under en längre tid har gjort en icke-fokuserad deltagande observation, eftersom jag sedan tidigare har erfarenhet av ”fältet” och ett inifrånperspektiv på självhushållning genom mina förkunskaper om djurhållning, odling, äldre tiders sätt att leva med mera. Det handlar med andra ord om fältarbete i betydelsen dels att träffa andra självhushållare och prata med dem om deras intresse, dels att jag också själv har praktisk erfarenhet av arbete med jorden vilket innebär svett och slit, och närkontakt med jord, smuts och dynga – ett slags kroppsligt deltagande (Mård 2018:66–67, 72–77; Evers 2006). Mitt eget intresse för självhushållning har därmed även aktualiserat frågeställningar gällande bland annat forskarens position i relation till det undersökta materialet samt till forskningens resultat (jfr Löfgren 2018). Detta förhållningssätt har både fördelar och utmaningar. Ett inifrånperspektiv öppnar å ena sidan för en djupare förståelse av det studerade fenomenet och en möjlighet till en mera direkt tanke- och känslkontakt (Strandén 2010) med personerna som intervjuas. Å andra sidan innebär detta en utmanande process som kräver ett självreflexivt förhållningssätt och förmåga att växla mellan sympati för intervjupersonens perspektiv och ett mera dis-

tanserat, men fortfarande empatiskt perspektiv (Gunnemark 2011; Arvastson & Ehn 2009; Babcock 1980).

I samband med intervjuerna har jag även fotograferat, och när jag tillsammans med mina intervjupersoner vandrat runt på odlingar och bland djur har intervjuerna övergått mera i deltagande observation (jfr Hammersley & Atkinson 2007:108–110; Ehn & Löfgren 2012:49–61). I början av undersökningen var intervjuerna mera strukturerade och följde ganska långt frågeformuläret medan de längre fram fick en tydligare karaktär av samtal (jfr Mård 2018:83–85). Jag upplevde att det senare fungerade bättre och att intervjupersonernas berättande på så vis blev friare och heller inte lika bundet av deras eventuella föreställningar om mina förväntningar på intervjusituationen. Ofta har samtalen kretsat kring teman som både intervjuare och intervjuperson intresserat sig för och uppfattat som viktiga.

Kulturanalys är det grepp med vilket jag studerar forskningsmaterialet. Med kulturanalys förstås här en analysmetod som fokuserar människans föreställningsvärld, hennes värderingar, normer och materiella ting (jfr Giddens 2003:37–38). Lite förenklat sett kunde man säga att en kulturanalys av berättande om självhushållning studerar ”hur människor lever och tänker” (Ehn & Löfgren 2012:8) om bland annat mat, konsumtion, djur och natur. Kulturanalysen synliggör värderingar och betydelser i materialet, såväl medvetna som mindre uttalade, som formar förståelser och konstruktioner av fenomenet självhushållning i relation till undersökningens teoretiska referensram (jfr Ehn & Löfgren 2012:12). Det är med andra ord den mänskliga kulturen (lat. *cultura*, odling) i dubbel bemärkelse som är i fokus för undersökningen.

Jag betraktar dagens återuppväckta intresse för självhushållning som relaterat till en ny grön våg eller det som Sofia Ulver (2012; 2017; jfr Brown 2011; Holmberg 1998) har kallat en ”nygrön livsstil” som fått fotfäste i samhället. Med nygrönhet avser hon ett slags ny grön våg som inte är direkt kopplad till en vänsterideologi, utan är en bredare rörelse som utgörs av människor med bakgrund i olika politiska läger. Ulver talar om en ”massrörelse efter autenticitet” som

i sin tur styr andra stora trender i samhället, bland annat antikommersialism, ekologism, naturnärhet, långsamhet och ruralism², och som återfinns särskilt hos medelklassen (Ulver 2012:12; jfr t.ex. Askegaard, Brogård Kristensen & Ulver 2016; Nefedova, Pokrovskii & Treivish 2016; Bendix 1997). Denna rörelse tar sig många uttryck och innefattar såväl stadsodling, med ”potatis och bin på taket och [har] spädgrisar på bakgården”, som de som flyttar från staden till landsbygden och för med sig en urban livsstil (Ulver 2012:12–13). I media odlas drömmar om det lugna livet på landet i TV-program som ”Hundra procent bonde”³ och ”Bonde söker fru”, och i bloggar och populärkultur frodas hemmafruestetik ”i form av pajbakning, barnpassning, pyssel och matlagning från grunden” (Ulver 2012:14; jfr Nilsson 2010). På senare tid har dokumentärserien ”Mandelmanns gård” blivit en stor succé och jordbrukarparet tog hem tre priser på Kristallengalan för bland annat Årets livsstilsprogram (Emanuelsson 2017). En annan rörelse som är nära förknippad med föreställningar om autenticitet, landsbygden och kontakten med jorden är, menar Ulver, foodiekulturen med sitt passionerade intresse för mat. Även självutveckling är något som för många handlar om att vara nära naturen (Ulver 2012:15). Det finns med andra ord många faktorer på ett större, samhälleligt plan som kan tänkas påverka hur självhushållning görs idag och som man bör fästa avseende vid när man analyserar ett specifikt material. När det gäller det svensktalande Finland kommer nya influenser ofta västerifrån, och kanske i synnerhet i Österbotten är det naturligt för många att vända blicken mot Sverige till exempel när man letar information, läser tidningar och tittar på TV.

Temat för det här numret av *Budkavlen* är ”under ytan”, och med detta i åtanke följer upplägget i den här artikeln Edgar Scheins (1985) tredelade modell för organisationskultur, som är användbar i kulturanalytiska syften. Schein beskriver kultur⁴ som en triangel bestående av tre nivåer: artefakter, värden och antaganden. Längst ner, under ytan, befinner sig de grundläggande antagandena, som kan sägas vara kulturens ”essens”, medan föremålen som människan skapar, hennes värderingar och beteenden är dess observerbara manifestationer (jfr Strandén-Backa 2013:88). Denna framställning

synliggör även kärnan i kulturanalysen, nämligen antagandet om att det finns något fördolt eller outsagt i de vardagliga fenomen som kulturvetaren studerar, som kan lyftas upp till ytan och beskrivas genom tekniker såsom till exempel perspektivering, tematisering och kontrastering (Ehn & Löfgren 2001; 2012). Det är med andra ord möjligt att ”avkoda och tolka” (Klinkmann 1998:42) kulturella uttryck, och därigenom visa på ett annat perspektiv av det studerade än det uppenbara. Med ovanstående i beaktande övergår jag i följande avsnitt till att analysera intervjuerna och frågelistsvaren. Frågorna jag inledningsvis söker svar på är: Vad avses med självhushållning? Hur görs självhushållning? Varför självhushållning?

Praktiker och ideal

En avsikt med såväl frågelistan som intervjuerna var att inte i förväg definiera begreppet självhushållning, utan i stället försöka ta reda på vad informanterna menar med det. Även om de intervjuade personerna åtminstone i någon mån eller betydelse identifierar sig själva som självhushållare är begreppet ändå inte nödvändigtvis något som funnits med från första början – intresset har vuxit fram över tid, och begreppet självhushållning har också ofta kommit med i ett senare skede som benämning på det man håller på med. Maria (ÖTA 333 ljud 2) berättade att för henne handlar självhushållning om att själv kunna producera all mat familjen behöver. Det första Maria kom att tänka på när jag frågade om självhushållning är mat, men menade att det nog också kan innefatta annat. Det hon inte har möjlighet att producera själv kan hon tänka sig att byta till sig i stället, kött mot grönsaker. En annan intervjuperson, Agnes, beskrev självhushållning som ”en strävan efter att kunna så mycket som möjligt” och ”att göra så mycket som möjligt själv” (ÖTA 333 ljud 3). Uttrycket ”så mycket som möjligt” visar att det finns en valmöjlighet mellan att producera själv och att köpa det som behövs. Agnes menade att det bästa vore om man inte behövde köpa något alls, men att det i praktiken inte är möjligt. Hon nämnde förutom egna grönsaker också framställning av textila fibrer för klädpro-

duktion. På ett annat ställe i intervjun berättade hon att hon lärt sig karda och spinna garn av egen ull, men betonade liksom Maria att en person inte kan hålla på med allt. Självhushållning är med andra ord inte något som är klart förutbestämt, utan handlar snarare om en strävan efter att lära sig mer och klara sig med mindre konsumtion. Detta är något som även Linda framhöll: ”Det är väl det jag försöker *sträva* mot [skratt], men det är en ganska lång väg, att komma till det man skulle vilja [...] Det är att man ska klara sig med så lite pengar som möjligt, egentligen” (ÖTA 333 ljud 5). Liknande tankegångar återfinns i frågelistsvaren, och här omnämns även sådant som byggmaterial och återanvändning av gamla bruksföremål (ÖTA 333 svar 1, 4–6). Det handlar då exempelvis om att ordna det som behövs på ett annat sätt än att köpa nya produkter: leta reda på överblivet byggmaterial, använda skrot, ta vara på ”många generationers bråte” som samlats i uthusen (ÖTA 333 svar 1). Något som också märks i svaren är att självhushållning kan ses som en glidande skala från helt självhushållande där nästan inget alls köps till partiellt självhushållande med någon eller några produkter som man producerar själv medan andra köps (ÖTA 333 svar 1).

Självhushållning som tid dyker upp som ett tema i relation till ekonomiska aspekter. Då handlar det exempelvis, som hos denna informant, om att inte leva på lånade pengar, eftersom den som lånat ut pengarna också äger ens tid i och med att: ”Jag måste arbeta in pengarna med min livstid. Självhushållning handlar om att själv rå över hur man disponerar sin livstid” (ÖTA 333 svar 16). Att rå om sin tid betyder också möjligheter till personlig utveckling och att lära sig om ämnesområden som intresserar, till exempel att själv färga garn med färgämnen från naturen (ÖTA 333 ljud 3) eller att tillverka korv med fjälster⁵ från egna djur (ÖTA 333 ljud 4).

De flesta av informanterna ger alltså på något sätt uttryck för att självhushållning betyder att man strävar efter att behöva använda mindre pengar, och istället själv framställa det man behöver. En del betraktar även byteshandel – att man byter tjänster och/eller varor sinsemellan – som ett slags självhushållning. Det överlägset vanligaste är ändå att man är eller vill bli självförsörjande på mat eller på

vissa matvaror, främst potatis, rotsaker, grönsaker, bär och svamp. Bland de som håller djur är höns för äggproduktion vanligast, men det förekommer också att man håller kor eller getter (ÖTA 333 ljud 4, 5) för mjölkens skull, samt får för kött och ull (ÖTA 333 ljud 2). Det kan även innefatta att man fiskar, odlar egen spannmål och/eller hämtar ved från egen skog (bland andra ÖTA 333 svar 3, 6, 8). En del av intervjupersonerna framhöll att då de blir tvungna att köpa något så prioriterar de lokalproducerat, ekologiskt och direkthandel. Exempelvis Agnes sade att ”man skulle ju vilja odla den [maten] själv, och kan man inte det så vill man köpa den från bonden direkt” (ÖTA 333 ljud 3).

Sammanfattningsvis kan man säga att självhushållning enligt ifrågavarande material innebär en strävan mot ett ideal genom en uppsättning praktiker – bland annat odling, djurhållning, samlande och byteshandel – som ger konkreta resultat i form av mat eller annat man behöver, men också makt eller kontroll över sin tid och därmed i en större bemärkelse över sitt liv. Att sträva efter att bli självhushållande innebär att lära sig nya saker och utvecklas som person, samtidigt som odlingen är till nytta och sparar pengar. Självhushållning som praktik innebär sålunda direkt och stark närvaro med avseende på både tid och plats, men självhushållning som filosofi bär också en prägel av en ständig strävan efter något som ännu inte uppnåtts.

I följande avsnitt går jag närmare in på praktikerna då jag diskuterar *hur* självhushållning görs. För att försöka besvara frågan har jag som exempel valt ut två av mina intervjupersoner som jag beskriver mera utförligt. Jag har valt en person som huvudsakligen odlar, Saga (ÖTA 333 ljud 1) och en annan, Christina (ÖTA 333 ljud 4), som har flera olika slag av djur, sammanlagt omkring 50 individer. Orsaken till att jag har utvalt dessa är dels att båda har stor erfarenhet och en ganska omfattande självhushållningsverksamhet, dels att jag upplever att deras praktiker reflekterar och kondenserar tendenser på ett mera allmänt plan inom självhushållningsrörelsen idag. I texten har jag gjort mindre språkliga bearbetningar av vissa

intervjuцитat i avsikt att främja läsbarheten – exempelvis har jag tagit bort upprepningar och standardiserat dialektala uttryck.

Odling i fokus

Saga bor med sin familj i en restaurerad gammal bondgård och de driver ett ekologiskt jordbruk. Hon är till utbildningen formgivare, men för närvarande är hon hemma med barn. Hennes stora intresse är emellertid att odla, och hennes odlingar har med tiden blivit ganska omfattande. När jag intervjuade henne var det en blåsig och rätt kall dag i september. Platsen kunde beskrivas som en lantlig idyll, nära som det är till såväl vatten som skog, och inga större vägar eller industrier i den omedelbara närheten. Till det kommersiella jordbruket hör rotsaksodlingar och dikor som betar i de omkringliggande hagarna, och därtill har familjen några får och lite höns för husbehov på gården. Trädgårdsodlingarna är delvis inhägnade för att skydda grödorna mot hönsen som rör sig fritt på gården dagtid, vilket dessvärre inte alltid lyckas så bra eftersom hönsen så gärna vill vara i trädgården och för det mesta hittar något sätt att ta sig in dit.

Saga berättade till en början om hur det kom sig att hon började intressera sig för odling, och sade att det hade att göra med att hon under studietiden kom i kontakt med idéer om hållbar utveckling. Hon fick därigenom en insikt om att det västerländska ekonomiska systemet med industriell tillverkning av produkter i tredje världen är ohållbart, och när hennes miljötank tog fart började hon fundera på vad hon kunde göra på ett personligt plan. På så vis kom hon in på självhushållning, och nu har hon förutom frilandsodlingar också ett litet kallväxthus och så odlar hon i varmbänk. Med varmbänk avses en drivbänk som i allmänhet består av en isolerad trälåda med fönster ovanpå. Varmbänken utnyttjar värmen från förbränningen av stallgödselkompost och halm (Israelsson 2000:16; Bäckmo 2016:69–71; Österåker 2015:48). I frilandsodlingarna använder Saga sig av täckodling, vilket betyder att man strävar efter att hålla

marken täckt så stor del av tiden som möjligt med hjälp av till exempel gräsklipp, halm, bark, flis eller fårull (jfr Bäckmo 2016:114, 118–122; Kämpargård 2016:15). Syftet med täckodling är att förbättra jordstrukturen och humushalten samtidigt som urlakning av näringsämnen förhindras. Dessutom skyddas marklevande organismer och uppkomsten av ogräs minskar (*Nationalencyklopedin*, uppslagsord ”täckodling”). Det är också möjligt att täcka marken med plast, vilket Saga även har gjort när hon nyodlat – trots att hon annars inte är så förtjust i plast som material – eftersom de har stora mängder jordbruksplast som på så vis kan återanvändas.

Saga driver själv upp plantor från frön, och hon brukar beställa frön på postorder från bland annat ett företag som specialiserat sig på kulturhistoriska sorter och ekologiska fröer. I viss mån tar hon även tillvara egna frön av bland annat tomater. Hon odlar en stor variation av grönsaker och visar upp en speciell ärtsort, blåärt, som ser ut som vanliga ärter, förutom att skidorna är lilafärgade. Hon berättade att ärterna överlag inte har lyckats så bra den här odlingssäsongen, men att purjo, mangold, zucchini och kål har klarat sig desto bättre. Andra grönsaker som hon brukar odla är sallat, gurka, bönor, fänkål, spenat, lök, grönkål, örter och ätliga blommor. Morötter och andra rotsaker odlar Sagas make till försäljning, så det behöver hon inte odla själv. I växthuset finns inga tomater längre på grund av bladmögel, men istället har hon sått lite asiatiska bladgrönsaker där inför hösten och vintern. Det är också med anledning av bladmöglet som hon testat en ny potatissort i år som lär vara resistent. Hon har därtill satsat lite extra på att göra köksträdgården som en *potager*⁶ och har sått prydnadsblommor tillsammans med nyttoväxterna, som Saga tycker ”ger sådan glädje varje gång man går förbi”.

En del av växterna som finns i köksträdgården är inte till för att ätas utan för andra ändamål, exempelvis såpnejlika som används till schampo. Hon brukar också ta tillvara vilda växter, bär och svamp. Kunskaperna om odling har hon i någon mån fått hemifrån via mamma och mormor, men framför allt har hon läst mycket och tagit reda på. En av Sagas drivkrafter är att lära sig och att ständigt

I Sagas potager har kålväxter och blommor odlats tillsammans (foto privat).

utvecklas: ”Det är väl kanske det som driver mig, jag nöjer mig inte med att odla i några pallkragar utan jag vill lära mig *allt* [skratt]” (ÖTA 333 ljud 1). Odling för självförsörjning ges här indirekt en i grunden annan karaktär än den som bedrivs i pallkragar i villaträdgårdar – att lära sig mer om odling innebär för Saga att hitta nya sätt att odla, att tänka utanför odlingslådan, om man så vill.

Jag frågade vidare om hur det går att kombinera självhushållning och stora odlingar med familj och barn. Hon svarade att det går bra att ha barnen med och att det är för deras skull som hon odlar (se avsnittet nedan), men också att odlandet inte får ta *för* mycket tid eller bli för invecklat och att det bland annat är därför som hon täckodlar. Hon uppskattar att det går åt ungefär en timme per dag åt att sköta trädgården (jfr Bäckmo 2014). I skördetider är tidsåtgången emellertid betydligt större. För att ta tillvara skördeprodukterna brukar Saga använda sig av bland annat infrysning, mjölksyrning, torkning och inläggning.

Även om Saga huvudsakligen odlar och tillverkar hudvårdsprodukter och schampon så är hon även bekant med att slakta, stycka och göra korv. Men liksom många andra självhushållare försöker hon att inte äta så mycket kött, utan istället använda mera grönsaker i matlagningen (jfr t.ex. ÖTA 333 ljud 3). Den senaste tiden har hon också gått i lära hos en mästerspinnerka och lärt sig grunderna i spånad med både spinnrock och slända. Växtfärgning är något som intresserar, men hittills har det inte funnits tid att fördjupa sig i det. Saga förklarade att även om det kan vara svårt att hitta den nödvändiga tiden för att lära sig någonting riktigt bra, så vill hon ändå gärna lära sig principerna och teknikerna, dels så att hon ”skulle kunna få ihop ett garn om hon vill”, dels så att det ska vara möjligt att återuppta intresset igen när barnen blivit större och hon har mera tid för egna projekt.

Liksom Saga håller även Christina på med grönsaksodling, men hon berättade inte så mycket om sitt odlande utöver att hon har växthus och frilandsodlingar. Desto mera berättade hon om hur hon har satsat på att kunna få kött, mjölk och ägg av egna djur. Jag övergår här till att redogöra för min intervju med henne.

Småskalig djurhållning

När jag parkerade på gårdsplanen hemma hos Christina (ÖTA 333 ljud 4) möttes jag av en hund som ville hälsa direkt jag steg ur bilen.

Gården är ett äldre trähus beläget ute på landsbygden längs en mindre väg. Det finns inga andra hus i den direkta närheten, bara skog och åker. Vi pratade först en stund inomhus, och gick sedan runt och tittade hur hon har ordnat djurhållningen på gården. När familjen köpte huset fanns det inte några uthus eller fähus där, så husrum åt djuren har de blivit tvungna att bygga själva varterfter. Christina förklarade att hon har hundarna för att vakta och skydda de andra djuren från rovdjur. Hennes intresse för småskalig djurhållning började när hon sommarjobbade på ett friluftsmuseum och bland annat hade hand om djuren där. En annan orsak var att hon i samband med arbetslivspraktiken på en av utbildningarna hon gick såg hur produktionsdjuren sköttes på olika ställen, och började undra varför djuren mådde bra och var friska på en del gårdar medan de inte var det på andra. Detta ledde till att hon småningom började satsa på att ha egna djur för småskalig köttproduktion. För närvarande finns förutom hundar och katter också en lantrasko med kalv, en tjur, några grisar, höns, ankor, köttkaniner och vaktlar på gården. Hon har dessutom jägarexamen och brukar delta i älgjakten.

Hönsen var de första produktionsdjuren Christina skaffade, och tuppvar var det första djurslag hon slaktade själv. Hon berättade att hon inte hade någon erfarenhet av att slakta egna djur sedan tidigare, och blev tvungen att börja lära sig genom att titta på Youtubevideor. Följande steg var att skaffa köttkaniner, men på grund av vissa avelsrelaterade problem hade produktionen inte kommit igång så bra ännu vid intervjutillfället. Sedan kom ankor in i bilden. De hade nyligen fått ällingar, och för en tid sedan slaktade hon en anka för att få kött. Nu hade hon också fyra grisar inklusive avelsgylta och galt. ”Jag försöker bli *helt* självförsörjande, så att jag inte ska behöva köpa in någonting”, berättade hon. När hennes första gris skulle slaktas fick hon hjälp av en granne som hade haft grisar tidigare och som kunde lära henne. Att slakta grisar är en utmaning både med avseende på djurets storlek och på de rörelser som grisen gör efter att döden inträffat. Christina vill gärna ta vara på så mycket som möjligt av djuret vid slakt, även blodet. Hon återgav ett minne som hon i efterhand tyckte var rätt underhållande och som

handlar om när hon skulle baka blodbröd i samband med den första grisslakten. Hon berättade att receptet var från krigstiden och hon var verkligt exalterad över tanken på att få baka eget blodbröd. Hon tyckte visserligen att det var många kilo rågmjöl som uppgavs i receptet, men tänkte inte vidare på saken. När degen skulle bakas ut räckte den till trettio-fyrtio stycken och hon berättade hur hon höll på att baka blodbröd halva natten. Andra halvan av natten ägnade hon åt att skrapa tarmarna för att få fjälster till korvtillverkning.

Att ha djur innebär också risker för rovdjursattacker. När jag berättade att även vi har haft ankor, men att de tyvärr blev offer för ett lodjur för en tid sedan, beskrev Christina hur en mink bet ihjäl tre av hennes ankor en gång. I vanliga fall brukar hon hålla djuren instängda på nätterna och om dagarna vaktar hundarna. Men vid just det här tillfället hade hon varit borta hemifrån med båda hundarna och letat efter en skadskjuten älg tillsammans med några andra jägare. Under tiden hade minken antagligen vågat sig närmare gården för att rekognosera, och sedan under natten tagit sig in och bitit ankorna så svårt att de inte överlevde. Förutom mink finns det dessutom en hel del rovfåglar i trakten, hök och vråk men också örnar. Vid ett annat tillfälle hade en havsörn slagit till och försökt få med sig en av hönorna som gick fritt på gården. Örnen drevs dock på flykten, först av en påpasslig tupp som gick till attack mot örnen, trots att denna var mycket större, och sedan hade Christinas man upptäckt vad som var på gång och kopplat lös en av hundarna.

Sedan en tid tillbaka har Christina en mjölkko med kalv av rasen nordfinsk boskap (jfr t.ex. Karja & Lilja 2007). Kon mjölkar hon varje morgon på traditionellt vis, det vill säga för hand:

Jag mjölkar ca 3–4 liter. Förr, i början, då kalven inte behövde dricka så mycket, så mjölkade jag mycket mera. [Jag] mjölkade både morgon och kväll då. Men har kommit underfund med att det där klarar vi oss väldigt bra med. Vi har färsk mjölk att dricka, och det räcker till fil [...] yoghurt, en kastrull, så en liter i veckan, och så någon del av mjölken låter jag stå och tar grädden av och gör crème fraîche själv. (ÖTA 333 ljud 4)

Frigående höns och köttkanin hos Saga (foto privat).

En gång varannan vecka gör Christina ost enligt Mandelmanns recept på "fjälloumi" (Mandelmann & Mandelmann 2016), ett namn som anspelar på de fjällnära kor (Eriksson 2013:77–79) som familjen har på sin gård. För att också kunna bli självförsörjande på nötkött har Christina skaffat en tjur som går tillsammans med kon och kalven. Korna har hon i en hage som omges av en gammaldags trähägnad av granslanor i närheten av huset. För närvarande har Christina inte tillräckligt med betesmarker åt alla sina djur, och därför har hon låtit avverka ett stycke av den omkringliggande skogen som ska bli kohage till sommaren.

Att ha djur som behöver daglig tillsyn och skötsel är förhållandevis tidskrävande, och Christina uppskattar att det går åt 2–3 timmar till morgonsysslorna och ytterligare en timme på kvällen. Hon påpekade emellertid i nästa mening att hon också sparar tid då hon inte längre behöva träna och motionera som hon gjorde tidigare eftersom det innebär tungt fysiskt arbete att mocka, mjölka, utfodra

djuren och stängsla. Hundarna får också motion genom att de är i arbete på gården och på så vis får röra på sig dagligen utan att Christina behöver motionera dem. Ett problem för henne är dock att det är väldigt tungt att mjölka för hand, och att hon får ”så förstörda handleder av att mjölka varje morgon, så jag får ha stöd på händerna i omgångar för att alls klara av det”. Dessutom är området som familjen bor på mycket stenigt, så alla grävarbeten är utmanande och tunga att utföra.

I det här avsnittet har jag i korthet beskrivit självhushållningspraktikerna hos Saga och Christina. Följande frågeställning – *varför självhushållning* – har tangerats redan i förbifarten. Jag fortsätter i följande avsnitt med att exemplifiera huvudsakligen med utdrag ur intervjuerna med Saga och Christina, och med kortare hänvisningar till frågelistan och andra intervjupersoner. Texten nedan tar fasta särskilt på några centrala teman som jag upplever att förekommer hos de flesta av intervjupersonerna åtminstone i någon utsträckning.

Mat för själen

När jag frågade Saga hur hennes intresse för självhushållning började hade hon svaret direkt – för henne är det framför allt en fråga om hållbarhet.

Först var det kanske att vi blev föräldrar. Och jag ville hitta en lösning på problemet, för jag insåg hur, liksom, käpprätt åt skogen det håller på att gå. Så först började jag bara handla på loppis, kläder och saker, och när vi renoverade, ville vi ha ett gammalt hus som skulle hålla länge [...] och det var väl det som fick hjulet i rullning. [pratar med barn] Sen började man fundera: *räcker* det faktiskt att man bara köper grejer på loppis och försöker leva bra på det viset? Hur skulle det funka om alla gjorde det då? Är det enbart det som är lösningen? Så har jag väl tänkt att man måste kunna göra mera, för att inte räcker det. Så då var väl nästa steg att börja odla mera. (ÖTA 333 ljud 1)

Att börja odla var alltså för Saga ett sätt att göra någonting mera i vardagen för naturen än att bara minska på konsumtionen genom att återanvända kläder och saker. Utöver odlandet har hennes engagemang för en bättre miljö också gjort att hon blivit aktiv inom Omställningsrörelsen, som är ett globalt nätverk av människor som söker svar på frågor om hur man ska hantera dagens ekologiska och sociala kriser, och som vill ”ställa om” dagens samhälle och motverka klimatförändringar, artutrotning och ökande klyftor (Omställningsnätverket u.d.).

Nära förknippat med ett hållbart sätt att leva är också hälsa. Saga berättade att hon i samma veva som hon började odla mera också blev ”medveten om gifter i maten” och ”hur det konventionella jordbruket skadar miljön [...] och kroppen”. Hälsomässiga skäl bidrog därigenom till intresset för självhushållning, och hon berättade vidare att de i familjen har ”försökt giftminimera på *alla* plan, både vad vi får i oss, vad vi har på oss och har runt oss”. Jag nämnde att jag vid något tidigare tillfälle sett att hon tagit ställning mot den stora användningen av plast idag. Hon bekräftade att hon ser plasten som ett stort problem i dagens värld (jfr Naturskyddsföreningen 2015), både för miljön och för hälsan, till exempel genom mikroplaster som sprids via vattnet till haven och fiskarna och slutligen hamnar på våra tallrikar. Det finns alltså enligt Sagas synsätt en nära koppling mellan människans och naturens välmående. Självhushållning är för henne en lösning på både problemet med miljöförstöring och med gifter i maten, till exempel rester av bekämpningsmedel (jfr Jönsson 2005:73–74). Detta blir ännu tydligare när hon berättade att hon tänker att orsaken till att många människor är så trötta i dagens värld kanske beror på att:

De får för lite frisk luft, och liksom kanske äter fel, och för att kroppen är nog gjord för att arbeta från morgon till kväll. I dagens samhälle så är det en sån där ”lättjekultur”, att man ska ligga på soffan när man kommer hem från arbetet, eller gå på gym och betala för det och vara där 1–2 timmar för att arbeta med kroppen, och ta ut sig på det. I stället för att ta ut sig på något som gör nytta, och som din kropp mår bra av, och din hälsa och

din själ, och din familj, som ger något att sätta på köksbordet. Så jag tror ju mera på kroppsligt arbete. (ÖTA 333 ljud 1)

Saga framhöll att hon förstår att alla inte kan vara självhushållande, men tyckte samtidigt att många fler ändå borde börja odla och använda de resurser de har, till exempel en gräsmatta eller en bit åker – ”det behöver inte vara så invecklat!”. Hon tror att många inte har ”förstått hur *bra* man mår av att odla sin egen mat [skratt], och hur mycket energi det ger”. Terapeutiskt är ett ord som Saga använde, och hennes beskrivning av odlandet rymmer både en psykologisk och en andlig dimension.

Att påta i jorden, och bli skitig om fingrarna [skratt] och att gå barfota i trädgårdslandet och gnaga på det som växer och se det som piggar upp, och ja – att rensa ogräs till och med är terapeutiskt, för jag behöver inte tänka på något annat än, liksom, det där ogräset ska inte vara där. Och så. Det är jättemeditativt, och man upplever en koppling till naturen och, om man är troende, så är det kanske ett sätt att komma närmare Gud [...] Det är mat för själen. (ÖTA 333 ljud 1)

Att man mår bra av odling – särskilt ekologisk odling – beror, berättade Saga längre fram i intervjun, ändå inte bara på att själva odlandet är lugnande och meningsfullt i sig, utan också på att man kommer i fysisk direktkontakt med nyttiga ”bakterier i jorden och mykorrhiza” genom arbetet. Detta tycker hon sig ha märkt genom att hennes familj mycket sällan är sjuka nuförtiden: ”Jag tror på att kroppen mår bara bra av att få i sig av de där jordbakterierna, våra tarmar *behöver* det. För att det är ju det idag, att vi har så jättelite tarmbakterier jämfört med vad de hade förr, eller vad en ursprungsbefolkning någonstans har” (ÖTA 333 ljud 1). Den moderna människan har med andra ord blivit för renlig genom att hon har för lite direktkontakt med jorden, och har därmed förlorat en del av den naturliga hälsa som hon menade fanns förr eller på andra, mindre civiliserade platser.

Även djurens värde och välmående, är något som kommer fram under intervjun med Saga som en orsak till att man själv ska föda upp och slakta de djur som ska bli till mat.

Om du äter kött så ska du nog kunna slakta själv också [skratt]. Det är lite elakt att säga, men man ska veta vilket värde ett djur har om du ska äta det. (Mm.)

Annars kan du låta bli. Och jag har väl kanske kommit fram till det också att jag tycker inte att det är så himla kul att slakta. (Nä.)

Så jag behöver inte det där köttet. Hellre äter jag vegetariskt, men samtidigt så äter jag inte enbart [vegetariskt] heller, för jag vet ju att det kommer för mycket tappar, om man inte slaktar, och det kommer en kviga som dör när den har fått en för stor kalv, och då är det mer värdigt att ta livet av det djuret och ta tillvara köttet, än att låta det vara. Men jag tycker att vi borde få tillbaka etiken i köttproduktionen – *hur* vi föder upp djuren, *varför*, och hur vi tar hand om djuren. (ÖTA 333 ljud 1)

Saga påpekade att det är viktigt att man föder upp djur på ett etiskt sätt, och att man tar tillvara hela djuret (jfr Ulver 2012:15) när man avslutar dess liv, och inte bara köper stekar och köttfärs, något som är vanligt idag.

För Christina är ett miljömässigt hållbart levnadssätt också viktigt och hon har ett intresse för alternativmedicin och hälsa, men när jag frågade henne om hur hon kom in på självhushållning är det ändå i första hand djurens välmående som kom på tal.

Det kom starkare och starkare att jag kan inte äta kött av någon som mått så här dåligt [som djuren på vissa gårdar]. Sen gick det vidare, så idag är på den nivån att jag äter inte kött av något djur som någon annan har haft ihjäl. Utan ”mitt ansvar, min mat”, ungefär. Jag föder upp djuret, jag avslutar livet själv. Då är det på

något vis, i *min* värld, lagligt att äta det [skratt]. Om du förstår hur jag menar. (ÖTA 333 ljud 4)

Christina förtydligade, och förklarade att hon inte tycker om industrialiseringen av djurproduktionen och att redan tanken på det får henne att må dåligt. Dessutom tycker hon att det köpta köttet har smak av fodret som djuren äter: ”Jag har sett för mycket för att tycka att det är okej att gå till butiken och köpa kött. Och då är alternativet att vara vegetarian/vegan. Men det känner jag att inte passar mig”. En snarlik kommentar om industrialiseringen av matproduktionen återfinns hos en annan intervjuperson, Sigrid, som är vegetarian.

Massproduktion är massproduktion. Jag ser inte, alltså, ser jag på köttindustrin börjar jag må psykiskt illa. Men jag vet inte om massproduktion av grönsaker är så mycket bättre på något vis överhuvudtaget, det är bara på ett annat sätt. (ÖTA 333 ljud 6)

Här handlar det således i grunden om samma syn på livsmedelsproduktionen, men de två självhushållarna har dragit olika slutsatser och valt att hantera problemställningen på olika sätt – Christina äter endast kött av djur som hon själv har fött upp och slaktat, medan Sigrid har valt att inte alls äta kött.

I de intervjuer som jag har presenterat ovan är det särskilt tre teman som framträder som orsaker till att personerna ifråga har börjat inrikta sig på självhushållning: omsorg om miljön, människans hälsa och djurens välmående. Liknande föreställningar återfinns i de andra intervjuerna (t.ex. ÖTA 333 ljud 2, 3, 6) och i frågelistsvaren (bl.a. ÖTA 333 svar 8, 15) och därtill även andra argument som klart tangerar dessa ämnen såsom ”godare och billigare råvaror”, ”trygghet och godare mat” och ”absolut färska råvaror” (ÖTA 333 svar 7, 14, 15). Utmärkande för förutnämnda huvudteman är att människans, naturens och djurens välmående är sammanflätade genom självhushållningspraktikerna i en holistisk syn på människan och naturen. Detta är något som jag fördjupar i den avslutande diskussionen nedan.

Drömmen om det hållbara livet

I den här artikeln har jag studerat självhushållning med fokus på ideal och värderingar så som det kommer till uttryck i frågelistsvar och i intervjuer med personer som i olika grad strävar efter att bli självhushållande. Jag har ovan velat besvara grundläggande frågor om vad självhushållning är och hur det kommer till uttryck i intervjupersonernas praktiker och berättande. När jag frågat om deras självhushållningsintresse har de framhållit att odling och djurskötsel är roligt och givande, men det är ändå inte det som är den huvudsakliga drivkraften. Snarare framgår med önskvärd tydlighet att de är tyngda av sina insikter om hur den moderna människan bland annat genom överdriven konsumtion påverkar sin omgivning negativt, och hur naturen, djuren och människan själv lider som ett resultat av detta. Saga berättade att hon odlar för barnens skull och Christina lyfte fram djurens utsatta situation i det industrialiserade jordbruket. Detta är emellertid dock bara en beståndsdel i berättandet, för som jag uppfattar saken handlar deras strävanden efter att bli självhushållande långt mera om den egna sinnesfriden: om att bereda sig själv möjlighet att leva ett sådant liv som de uppfattar som ”rätt och riktigt” på ett djupare plan. Indirekt innebär självhushållning därmed också att visa för andra människor att det är möjligt att leva på ett annat sätt – om man bara vill och väljer att göra det – trots att samhället (i.e. *staten*) ”gynnar, uppmuntrar och förstärker valet av en konsumistisk livsstil och livsstrategi och motsätter sig alla alternativa kulturella alternativ” (Bauman 2008:63). Drömmen är att också flera skulle börja göra något – med de medel och möjligheter som står dem till buds – för att motverka den ekologiska krisen och att djur far illa.

Det är i den bemärkelsen som jag vill hävda att självhushållning, såsom det görs av mina intervjupersoner, är något mycket mer än morötter i raka, prydliga rader ”i några pallkragar”, och närmast uttrycker ett slags samhällskritik eller motstånd. Denna form av motstånd är likväl inte utåtagerande eller våldsam, utan det handlar om en icke-revolutionär opposition grundad i det egna samvetet. Dessa begrepp är inte nödvändigtvis sådana som mina intervju-

personer själva skulle använda sig av, men likväl innebär deras typ av självhushållning ett slags subtilt motstånd i betydelsen att vägra delta och på så vis bidra till att upprätthålla konsumtionssamhället och dess strukturer – ett slags tyst bojkott. Med Michel de Certeau (1988) kunde man beskriva det som ett *taktiskt* motstånd, eller som vardagspraktiker som skapar en upplevelse av kontroll över ens egen del av tillvaron, och i förlängningen kanske över de mera övergripande maktstrukturerna i samhället.

Denna typ av självhushållning erbjuder ett alternativt sätt att leva idag. Mycket kan sägas vara fördolt när det gäller matens framställning i moderna samhällen – åtminstone för den breda allmänheten – och ”varorna framstår som lösgjorda från de sammanhang där de produceras” (Hornborg 2010:25). Att inte känna till varornas ursprung leder till osäkerhet hos medvetna konsumenter. Man vet inte med säkerhet om det man köper verkligen är vad det utger sig för att vara, och inte heller under vilka omständigheter produkten ifråga har framställts. Självhushållning är sålunda meningsskapande inte bara som ett resultat av känslan av att kunna göra saker själv, utan också för att det som är framställt av den egna handen är autentiskt (jfr Bendix 1997:14) i betydelsen att man vet *vad* det är, och att det inte är något annat. Man kan vara säker på att yllegarnet som man själv har kardat och spunnit inte innehåller konstmaterial, och att kålhuvudet ur det egna trädgårdslandet inte bär med sig rester av bekämpningsmedel. Preferensen för direkthandel och ekologisk odling som framkommer i materialet kan likaledes ses som uttryck för denna strävan efter att återfå inte bara insyn i hur varorna produceras, utan också direktkontakt och kontroll, i stället för att förlita sig på det som Anthony Giddens (1996) benämner abstrakta system.

I självhushållning, så som det görs av mina intervjupersoner, läser jag ävenledes in en idealisering av det kroppsliga arbetet – det vill säga det idoga arbetet att med handkraft bruka jorden är *i sig* meningsskapande, inte bara dess resultat. När de berättade om varför de valt självhushållning så är det i en bemärkelse kroppen som är i centrum: det är kroppen som är utsatt för gifter och tillsatssämnen

i omgivningen och i maten, och det är kroppen som reagerar när man upplever orättvisor i världen, att miljön förstörs och klimatet förändras, och att djuren behandlas på ett oetiskt sätt. Men lösningen finns också – åtminstone till en viss del – i kroppen eller i användandet av kroppen: mycket av arbetet, till exempel att gräva, så och rensa, utförs med kroppen och är ibland fysiskt tungt. Arbetet sätter sina spår i kroppen i form av smuts, sprickor i fingertopparna och värkande muskler. Att sköta djur varje dag, morgon och kväll, mocka och mjölka och arbeta med jorden på stenig mark leder till fysisk trötthet och ibland till och med smärta. Ändå är det något som man upplever som meningsfyllt, trots att alternativet – att gå till butiken och fylla shoppingkorgen – för de flesta moderna människor framstår som betydligt enklare. Jag tänker mig av den orsaken att tröttheten fyller ett särskilt behov, att den är ett slags nödvändig trötthet (i motsats till nödvändig vila⁷) som framträder i ett samhälle där normen redan en längre tid har varit mekanisering och automation, och som hyllar människans emancipation från bundenhet och slitsamt fysiskt arbete. Den sunda tröttheten och smärtan efter utfört arbete kunde man säga ”visar människan hennes kropp” och reparerar därigenom en förmodad förlorad kontakt mellan människan och naturen, som kanske har föregåtts av ett förfrämligande från den egna kroppen.

Noter

1 Arbetet med denna artikel har finansierats av Nordenskiöld-samfundet och av Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) genom ett fältarvode från SLS arkiv och ett forskarstipendium från Traditionsvetenskapliga nämnden/Selma, Ingrid och Lars Wasastjernas fond. Forskningsmaterialet som ligger till grund för artikeln finns arkiverat vid Traditions- och lokalhistoriska samlingen i Österbotten.

2 Sofia Ulver (2012:12–13) förklarar fenomenet rurbalism som att ”hipsterna i städerna utifrån en ideologisk orientering som innefattar ekologi, solidaritet, hantverkeri, etik, och autenticitet blir stadsbönder” eller omvänt att ”de som flyttar ut på landsbygden från staden har med sig en urban livsstil, en kosmopolitisk orientering”.

3 I Danmark heter TV-serien ”Bonderøven”, i Sverige ”Hundra procent bonde” och i Finland ”En tvättäktä lantis” (fi. ”Tanskalainen maaussi”).

4 Modellen har sitt ursprung i studier av organisationskultur, men är användbar även i ett större sammanhang.

5 Korvskinn av naturtarm.

6 *Potager* är franska för köksträdgård och avser en kombinerad nytto- och prydnadsträdgård (Israelsson 2000:17–19)

7 Till exempel i *Rationaliseringsboken. Jorden, skogen, hemmet* utgiven 1959–1960 av Korsholms skolor betonas hur köket ska planeras så att man sparar tid och kraft. Illustrationer (s. 275) visar hur mycket energiförbrukningen ökar i ”andra ställningar jämfört med liggande” och husmor uppmanas ”vänja sig vid att sitta och stryka” eftersom ”strykningsarbetet är påfrestande för rygg och ben” (s. 404).

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Svenska litteratursällskapets i Finland arkiv

Traditions- och lokalthistoriska samlingen i Österbotten, ÖTA 333

Intervjuer: ljud 1 Saga, ljud 2 Maria, ljud 3 Agnes, ljud 4 Christina, ljud 5

Linda, ljud 6 Sigrid, ljud 7 Karin

foto 1–75

”Frågelista om självhushållning 2017”: svar 1–18

Webbmaterial

Facebook, grupperna

Självhushållning i Österbotten:

<https://www.facebook.com/groups/1470582043192854>

Trädgårdsentusiaster i Österbotten:

<https://www.facebook.com/groups/356694077780303>

Övrigt

”Hundra procent bonde” (SVT)

”Bonde söker fru” (TV4)

”Mandelmanns gård” (TV4)

Litteratur

Arvastson, Gösta & Billy Ehn 2009. *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.

- Askegaard, Søren, Dorthe Brogård Kristensen & Sofia Ulver 2016. 'Authentic' food and the double nature of branding. *The practice of the meal. Food, families and the market place.* (eds) Cappellini, Benedetta, David Marshall & Elizabeth Parsons. New York: Routledge Interpretive Marketing Research.
- Babcock, Barbara A. 1980. Reflexivity. Definitions and discriminations. *Semiotica* 30, 1–2.
- Bauman, Zygmunt 2008. *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos.
- Bendix, Regina, 1997. *In search of authenticity. The formation of folklore studies*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Brown, Dona 2011. *Back to the land. The enduring dream of self-sufficiency in modern America*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Bäckmo, Sara 2016. *Skillnadens trädgård*. Malmö: Roos & Tegnér.
- Bäckmo, Sara 2014. "Det finns tid att odla". 12/6 Skillnadens trädgård. (online) Hämtat från <https://sarabackmo.se/det-finns-tid-att-odla> (28.2.2018).
- Certeau, Michel de 1988. *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren 2012. *Kulturanalytiska verktyg*. Malmö: Gleerup.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren 2001. *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerup.
- Emanuelsson, Eric 2017. Mandelmanns succé på Kristallen. *Expressen* 1/9. (online) Hämtat från <https://www.expressen.se/noje/mandelmanns-succe-pa-kristallen/> (26.3.2018).
- Eriksson, Camilla 2013. *Fäboden som politiskt rum. Att vara fäbodbrukare i den gemensamma jordbrukspolitiken*. Uppsala: Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap, Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Evers, Clifton 2006. How to surf. *Journal of Sport & Social Issues*. 30 (3).
- Fornäs, Johan 2012. *Kultur*. Malmö: Liber.
- Giddens, Anthony 2003. *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, Anthony 1996. *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Gunnemark, Kerstin 2011. *Etnografiska hållplatser. Om metodprocesser och reflexivitet*. Malmö: Studentlitteratur.
- Hagström, Charlotte & Lena Marander-Eklund (red.) 2005. *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.

- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson 2007. *Ethnography. Principles in practice*. Third edition. London: Routledge.
- Holmberg, Carl 1998. *Längtan till landet. Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hornborg, Alf. 2010. *Myten om maskinen. Essäer om makt, modernitet och miljö*. Göteborg: Daidalos.
- Israelsson, Lena 2000. *Handbok för köksträdgården. Odlar grönsaker, kryddor och bär*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Jönsson, Håkan 2005. *Mjök. En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Karja, Miia & Taina Lilja (red.) 2007. *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus: jakelu: MTT, Tietohallinto.
- Klinkmann, Sven-Erik 1998. *Elvis – den karnevalistiske kungen*. Åbo: Åbo Akademi.
- Kämpargård, Niklas 2016. *Lev som en bonde. 100 sätt att klara sig själv*. Stockholm: Norstedt.
- Lindqvist, Yrsa 2009. *Mat, måltid, minne. Hundra år av finlandssvensk matkultur*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Löfgren, Jakob 2018. *...And Death proclaimed 'HAPPY HOGSWATCH TO ALL, AND TO ALL A GOOD NIGHT'**. *Intertext and folklore in Discworld fandom*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Mandelmann, Gustav & Marie Mandelmann 2016. *Mandelmanns köksbok. Självhushållande recept från Djupadal*. Stockholm: Bonnier fakta.
- Mård, Mika 2018. *”Stoked”. En affektbaserad studie av brädsporternas materiella ekonomi*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Nationalencyklopedin*. (online) Hämtat från <http://www.ne.se> (27.3.2018).
- Naturskyddsföreningen 2015. *Plastbanta på rätt sätt*. (online) Hämtat från <https://www.naturskyddsforeningen.se/sverigesnatur/2015-2/plastbanta-pa-ratt-satt> (27.3.2018).
- Nefedova, T.G., N.E. Pokrovskii & A.I. Treivish 2016. Urbanization, counterurbanization, and rural-urban communities facing growing horizontal mobility, *Sociological Research*, 55 (3).

- Nilsson, Bo G., Dan Waldetoft & Christina Westergren (red.) 2003. *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor som forskningsmetod och folklig genre*. Stockholm: Nordiska museet.
- Nilsson, Marina 2010. *Hemmafru, version 2.0. Om inredningsmani, värdinnehypis och andra moderna kvinnofällor*. Västerås: Ica Bokförlag.
- Omställningsnätverket u.d. Varför omställning? (online) Hämtat från <http://omställning.net/om/varforomställning/> (27.3.2018).
- Rationaliseringsboken. Jorden, skogen, hemmet* 1959. Korsholms skolor.
- Runåbergs fröer. (online) Hämtat från <http://www.runabergsfroer.se> (27.3.2018).
- Schein, Edgar 1985. *Organizational culture and leadership*. San Francisco, Calif.: JosseyBass Publishers.
- Strandén, Sofie, 2010. *"I eld, i blod, i frost, i svält". Möten med veteraners, lottors och sjuksköterskors berättande om krig*. Åbo: [Sofie Strandén].
- Strandén-Backa, Sofie 2013. Dealing with emotions. Asplund Ingemark, Camilla (red.) *Therapeutic uses of storytelling. An interdisciplinary approach to narration as therapy*. Lund: Nordic Academic Press.
- Ulver, Sofia 2017. Restaurangens nya guldålder. John Magnus Roos (red.) *Konsumtionsrapporten 2017. [Inga bekymmer?]*. Göteborg: Centrum för konsumentvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Ulver, Sofia 2012. *Den nygröna människan. En översikt av landsbygdens status i förändring*. Jordbruksverket.
- Österåker, Maria 2015. *Självhushållning i praktiken*. Stockholm: Norstedt.